

впливу на почуття, думки, переконання, ідеали, смаки особистості. Він писав про школу радості, оновлену відчуттям краси у всьому: житті дитячого колективу, спілкуванні з природою, організації навчально-пізнавальної діяльності, заняттях технічною та художньою творчістю. У всьому цьому на думку педагога, закладено глибинні резерви навчання і виховання не шляхом примусу, авторитетної вимоги, а через милування красою, її пізнання і творення.

Педагогічні спостереження дозволяють зазначити, що в системі виховання дітей та молоді особлива роль належить освітньо-культурному середовищу школи. На цьому наголошував В.О. Сухомлинський, підкреслюючи, що в школі все має виховне значення. Це стосується зовнішніх і внутрішніх проявів шкільного життя, його організації і упорядкування, діяльності вчителів і всього колективу. Педагог наголошував на тому, що в педагогічному процесі не повинно бути дрібниць. Все, що відбувається в школі, повинно бути спрямоване на виховання дітей, формування у них необхідних духовних, психологічних, комунікативних та інших якостей.

Освітньо-культурне середовище школи є важливою умовою формування естетичного світогляду молоді. Це стосується, передусім, навчального процесу, в межах якого учні повинні освоювати не лише потрібні їм знання, але й методи і способи їх отримання шляхом самоосвіти. Освітньо-культурне середовище школи передбачає широкий спектр позааудиторної роботи, у процесі якої учні можуть реалізувати свої власні пізнавальні творчі потреби. Це створює необхідну умову для гармонізації загального і конкретного, програмного та вибіркового, колективного та індивідуального.

Безперечно, освітньо-культурне середовище школи пов'язане з такими поняттями, як естетична праця, навчання, спілкування, творчість. Ці та інші складові навчально-виховного процесу покликані нести високий зміст естетичного ставлення, яке виявляється у поведінці вчителів та учнів, манерах і способах спілкування, естетичному оформленні різних форм навчальної та позанавчальної роботи.

Школа має бути не лише основою пізнавальної діяльності, але й виразником і пропагандистом високих естетичних смаків, уподобань, творчих пошуків, прийняття та реалізації перспективних художньо-творчих рішень. За таких обставин вона перетворюється для учнів у майстерню творчого натхнення, пошуку, самореалізації за законами краси.

Підсумовуючи, зазначимо, що формування естетичного світогляду молоді сьогодні набуває пріоритетного значення в силу того, що сучасність вимагає підготовки людини, здатної активно освоювати дійсність не за принципами прагматичного, абстрагованого чи відірваного від реальностей ставлення до життя, а на основі його сприймання і розуміння з урахуванням законів краси, гармонії, цілісності. Створюючи відповідно цим вимогам освітньо-культурне середовище, школа спроможна буде досягти головної мети – сформувати людину, здатну організовувати свою життєдіяльність з урахуванням естетичних вимог.

УДК 37(09)

Н.А. Калініченко

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У статті доведено, що трудове виховання учнів є провідною проблемою теоретичних досліджень і практичної діяльності Василя Олександровича Сухомлинського.

The article proved that labor education students is the problem of theoretical research and practical activities V.O. Suhomlinskogo.

Широкий спектр актуальних проблем, висвітлених у педагогічних працях та втілених у практичну діяльність Василем Олександровичем Сухомлинським, вивчався багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Проблеми гуманістичної педагогіки В. О. Сухомлинського присвячені дослідження О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинської, М. Я. Антонця, Л. С. Бондар, М. В. Богуславського (Росія), А. М. Богуш, Мар'яна Библиюка (Польща), М. С. Вашуленка, Н. П. Дічек, О. Г. Дзевєріна, М. А. Дмитрієва (Білорусія), Л. І. Дехтяренко, В. Ф. Деркач, І. А. Зязюна, Т. К. Завгородньої, В. Г. Риндак (Росія), А. Кокеріля (Австралія), О. М. Пехоти, В. Л. Федяєвої, Н. С. Побірченко, А. І. Постельняк, Еріки Гартман (Німеччина), В. Г. Кузя, Дугласа Ларша (США), Бі Шуджі (Китай), С. Л. Скалько, М. І. Сметанського, З. Ю. Ткаченко, С. Лашина (Польща), С. Г. Мельничука, М. І. Мухіна (Росія), Лі Цзихуа (Китай), Ван Ігао (Китай), В. Іфферта (Німеччина), Христоса Франгоса (Греція), В. М. Хайруліної, Б. П. Хижняка, М. Д. Ярмаченка. Відповідно до проблеми нашого дослідження, ми проаналізували у контексті ціннісних вимірів вплив трудової підготовки на загальний розвиток особистості в педагогіці В. О. Сухомлинського.

З кінця 50-х років Василь Олександрович у своїй теоретичній і практичній діяльності йде від школи навчання (учіння), що панувала у ті роки, від спрямованості лише на розвиток інтелекту до трудової школи як основи розвитку дітей і підготовки їх до життя, де основним засобом виховання виступала педагогічно обґрунтована й методично спрямована праця. Ці ідеї найвиразніше звучать у працях: «Виховання комуністичного ставлення до праці» (1959), «Виховання радянського патріотизму у школярів» (1959), «Формування комуністичних переконань молодого покоління» (1961), – зазначає донька педагога О. В. Сухомлинська [1: 382].

Трудове виховання учнів – провідна проблема теоретичних досліджень і практичної діяльності Василя Олександровича.

Цій проблемі він присвятив численні книги і статті, у яких генеруюча ідея – створення оптимальних умов для розвитку природних індивідуальних здібностей кожної дитини. Педагогічний зміст системи трудового виховання педагог-новатор розкрив через принципи трудового виховання, які у вітчизняній педагогіці вперше були визначені саме ним. Він пропагував принципи єдності трудового виховання і загального розвитку; раннього залучення дітей до продуктивної праці; різноманітності видів праці; творчий характер праці; посиленість трудової діяльності. Ці принципи розглядались у єдності і взаємозв'язку, збагачувались і розвивались під впливом багатокomпонентної практики трудового виховання учнів.

Як ідеї, так і технології трудового виховання школярів вчать наступні покоління бути мудрими і виховувати дітей з раннього віку працьовитими і відповідальними.

В. О. Сухомлинський зазначав: «Мистецтво виховання полягає в тому, щоб виховували не тільки людські відносини, не тільки приклад і слово старших, не стільки традиції, що дбайливо зберігаються в колективі, а й речі – матеріальні і духовні цінності.

Виховання середовищем, обстановкою, створеною самими учнями, речами, що збагачують духовне життя колективу, – це, на наш погляд, одна з найтонших сфер педагогічного процесу» [2: 89].

Крім принципів, В. О. Сухомлинський розробив і вимоги, на яких ґрунтувалася успішна робота колективу школи з трудового навчання і виховання. Він класифікував працю учнів за такими ознаками: суспільною значимістю, поєднанням навчальної і виховної мети, за роллю і місцем у здійсненні розумового, морального, фізичного, естетичного виховання, політехнічної освіти, за співвідношенням розумових і фізичних зусиль; за характером праці, за результатами трудової діяльності та за оплатою праці. Одні види праці учні виконували насамперед для того, щоб оволодіти знаннями, вміннями, навичками, інші мали переважно виховну мету – сформуванню моральні поняття, переконання, звички, збагатити моральний досвід, загартувати силу духу.

У Павлівській середній школі ще у 60-і роки було запроваджено вивчення кількох спеціальностей з виробничого навчання: механізатор сільського господарства широкого

профілю, механізатор-тваринник, слюсар-ремонтник, водій. Обрані спеціальності відповідали потребам місцевих виробництв: автомобільному заводу, «Сільгосптехніці», місцевому колгоспу, Крюківському вагонобудівному заводу [3 – 7].

Учителі повністю забезпечували науковий та методичний рівень викладання предметів спеціального циклу. На уроках автосправи вчитель І. В. Компанієць (мав педагогічну спеціальність вчителя математики та спеціальну технічну підготовку) систематично використовував плакати, вузли та деталі. Теоретичні заняття велися в автокласі, практичні – на полігоні, де учні вчилися практичному водінню на легковому та вантажному автомобілях. Учні XI класу повністю засвоювали програмовий матеріал і успішно склали екзамен з автосправи. Вони були «інструкторами» для учнів IX класу.

Тракторну справу викладав учитель А. Ф. Барвінський – математик, що мав і спеціальну технічну підготовку. Він вдало реалізував принцип політехнічності при вивченні учнями трактора та сільськогосподарських машин, змістовно проводив як теоретичні, так і практичні заняття.

Агротехніку читав учений-агроном А. А. Самков – завуч із виробничого навчання. Він впроваджував у навчальний процес досягнення агробіологічної науки, підтримував постійні зв'язки з вченими Науково-дослідного інституту овочівництва і картоплі.

Учнівська виробнича бригада на закріпленій земельній ділянці площею у 32 гектари вирощувала такі культури: озима пшениця – 10 га, кукурудза – 10 га, соняшник – 5 га, картопля – 2 га, просо – 2 га, цукровий буряк – 1 га, овочі – 2 га. Значна робота за програмою виробничого навчання здійснювалася також у теплиці, агролабораторії, шкільному саду. З усіх предметів виробничого навчання в IX–XI класах навчальні плани і програми виконувалися якісно і в повному обсязі.

Про позитивний вплив виробничого навчання на загальне формування учнівської молоді свідчили такі факти: дирекція та відповідальні працівники Крюківського вагонобудівного заводу, Павлівського відділення «Сільгосптехніка» неодноразово відзначали, що випускники Павлівської школи, працюючи на цих підприємствах токарями, слюсарями, лаборантами, водіями, добре застосовують набуті в школі знання та практичні вміння у виробничій діяльності, володіють навичками культури праці й спілкування, мають інтерес до вищої освіти. Вступаючи у вузи, добре навчаються; як спеціалісти ініціативні, вносять раціоналізаторські пропозиції [7, арк. 1–2].

Такі успіхи у підготовці випускників школи до практичної виробничої діяльності забезпечувалися завдяки психологізації навчального процесу, старанному виконанню трудових завдань, кваліфікованій профорієнтаційній роботі, належній навчально-технічній базі; а також участі учнів у різноманітних гуртках, наукових товариствах, конкурсах.

У дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук (1952 рік, 738 сторінок. Науковий керівник Г. М. Боришполець) В. О. Сухомлинський писав: «Режим школи должен быть режимом труда и уважения к труду [8: 413]. Но нельзя пройти мимо фактов, которые свидетельствуют о неподготовленности многих учеников к трудовой жизни. Речь идет не о том, что школа не дала учащимся практических навыков, необходимых для работы на фабрике, заводе или в колхозе. Речь идет о формировании характера наших учеников, о воспитании страстного желания трудиться. Это в значительной мере важнее, чем приобретение конкретных практических навыков в стенах школы. Директора средних школ могут привести много примеров того, как ученик, хорошо овладевший знаниями и практическими навыками в пределах программы, в жизни оказывается неспособным к труду человеком» [8: 470].

Тому, на думку В. О. Сухомлинського, для успішного вирішення цих складних проблем директор школи повинен керувати всім шкільним життям: плануванням, організацією режиму, створенням традицій, навчально-виховною роботою на уроках, позакласною роботою, методичною роботою, роботою з батьками [там само, с. 481].

Педагог підкреслював, що не можна задовольнятися кількісними показниками роботи, виконаної учнями. Важливі самі по собі не стільки результати учнівської праці, скільки

виховуюча роль праці. У житті школяра фізична праця повинна стати щоденною, тільки за такої умови дитина відчує її привабливість, красу. Відчуття краси фізичної праці необхідно виховувати так, як відчуття краси творів мистецтва і явищ природи. Тільки відчувши красу фізичної праці, учень буде поважати цю працю і людей фізичної праці, буде розуміти цінну працю [там само, с. 470].

Важливим засобом підготовки учнів до практичної діяльності В. О. Сухомлинський вважав виробничі екскурсії, які дають можливість побачити різноманітні машини, поспостерігати за їх роботою, дізнатися, як вони полегшують працю людини. Він розробляє рекомендації щодо підготовки і проведення виробничих екскурсій до об'єктів з новою технікою, прогресивними технологіями, належною організацією праці [там само, с. 483].

Наскільки значну роль відіграла праця у педагогічній системі В. О. Сухомлинського свідчать його думки, викладені у статті «Разум и руки» (1969 р.): «В процессе трудовой деятельности школьники постепенно приобретают такие качества ума, как широта мысли, умение охватывать сложную взаимообусловленность явлений, найти главное, решающее звено, подчинить усилия разума и рук определенному замыслу. Большое воспитательное значение имеет объединение в одном лице и конструктора – творца замысла, и исполнителя работы» [9: 21].

У статті «Романтика сільськогосподарської праці» (1954 р.) В.О. Сухомлинський наводить приклади зі шкільного життя, які підтверджують: у Павлиській школі трудова підготовка дітей здійснювалася з раннього шкільного віку. Діти п'ятого класу, працюючи з вчителькою біології О. І. Степановою на пришкільній ділянці, вперше одержували наочні уроки про правильний і неправильний обробіток ґрунту.

«При вирощуванні кукурудзи вся робота, – а вона була нелегкою і не завжди приємною – набувала забарвлення доброї, цікавої, захоплюючої справи. Це була справжня романтика праці», – зазначає педагог [10].

У цей період він розробляє і перевіряє на практиці наукові й організаційно-методичні засади суспільно корисної праці учнів в умовах сільської школи (1954 р.), підготовки школярів до трудової діяльності (1955 р., 1957 р.), виховної ролі продуктивної праці (1956 р.), виховання в учнів любові і готовності до праці (1959 р.), змісту і форм трудового виховання (1960 р.), взаємозв'язку праці і морального виховання (1962 р.), покликання і радості праці (1959 р.).

У статті «Радість праці» (1975 р.) педагог розглядає радість як компонент інтегральної якості особистості – потреби у праці. «У юнаків і дівчат виховується багато потреб, та, на жаль, дуже погано виховується найважливіша з них – комуністична потреба в праці. Так, саме комуністична потреба. Я вважаю, що це – глибоко особистий, душевний потяг до праці для людей» [11]. Педагог-гуманіст у численних публікаціях приводить аргументовані, науково обґрунтовані і перевірені практикою докази педагогічної доцільності ручної праці як засобу формування розуму, нахилів, здібностей школярів.

Василь Олександрович Сухомлинський наполегливо працює над забезпеченням системного підходу у розвитку особистості дитини, де провідним чинником виступає праця: «Зусилля всього педагогічного колективу були спрямовані на те, щоб праця зайняла важливе місце в духовному житті дитини». Для цього використовувалися найрізноманітніші трудові завдання: збір насіння плодових і декоративних рослин, висівання їх на схилах ярів і балок; відновлення родючості ґрунту; вирощування зернових і технічних культур; робота на шкільній кролефермі. У колективі реалізувалися принципи раннього включення школярів в продуктивну працю при її суспільно корисній спрямованості, систематичності та безкорисливості і безоплатності.

Вчитель закликав молодь не боятись земних перевантажень: «Молодому поколінню порой злишком легко достаються блага радости жизни. Настолько легко, что ребята не успевают почувствовать сердцем своим: что, откуда и с каким трудом достается.

Высшее образование не наполнит ваш труд творчеством, если вы собственными усилиями не откроете свое призвание» [12].

У системі роботи Павлівської школи діяло правило: кожен класний колектив юнаків і дівчат за роки перебування у школі повертає родючість гектару землі. В. О. Сухомлинський говорив: «Не використаєш років золотого дитинства – потім ніколи не наздоженеш упущеного, бо кожна краплина поту, пролитого у дитинстві, варта багатьох днів трудового напруження зрілості». Він постійно дбав про те, щоб молоде покоління одержувало лицарське виховання, пізнаючи на власному досвіді, що таке «важко», що таке «трудова зусилля» [13].

Звертаючись до молоді у статті «Тревога моя и любовь» (1970 р.), педагог визначає головну умову подолання споживацького ставлення до того, що надбано працею покоління: «Самое главное условие преодоления иждивенства, потребительского отношения к материальным и духовным благам... чтобы важнейшие убеждения постигались в поте лица, добывались мозолями.

Есть человеческие способности, благодаря которым труд становится могучим воспитателем. Это способность удивляться, способность возмущаться, способность увлекаться, одухотворяться» [14].

У шкільному колективі цьому сприяла система трудових завдань, яка реалізувалася, починаючи з піонерських загонів. Успішних наслідків учні досягали завдяки конкретності трудових завдань, колективним зобов'язанням ланок, духу змагальності, колективній та індивідуальній відповідальності. А також завдяки допомозі учителів і колгоспників. Піонери працювали впродовж 3–4 годин, а потім купалися, ловили рибу, каталися на човнах. Праця школярів оплачувалася. Її наслідки були досить суттєвими. Ефективною формою організації дитячої праці педагог вважав ланку, котра об'єднувала невелику кількість дітей (7–10 осіб), у яких були спільними колективні й індивідуальні інтереси, нахили, симпатії один до одного. Саме в ланці піонери набували досвіду колективної діяльності (1957 р.). Колектив Павлівської школи раціонально використовував можливості виробничого оточення для ознайомлення учнів з механізацією сільськогосподарського виробництва. За роки навчання у старших класах кожен учень міг оволодіти робітничою спеціальністю.

«Ми глибоко переконані в тому, – зазначає вчений у праці «Машини і люди» (1956 р.), – що оволодіння робітничою спеціальністю у процесі праці, в умовах виробничого оточення нинішнього села, стало найбільш доцільною системою трудового виховання і політехнічної творчості» [15].

Роль організатора і вихователя у процесі продуктивної праці учнів покладалася на класного керівника, який мав бути обізнаним з основами агротехніки і забезпечувати якість агротехнологій. Наприклад, класний керівник О. І. Степанова вміло використовувала сільськогосподарську працю з виховною метою. Вчителька захоплювала учнів працею, розкриваючи її значимість і послідовність виконання операцій при вирощуванні рослин. Слово вчителя і показ операційно-технологічного процесу створювали учням умови для пошуку. Вони одержували практичні знання про правильний обробіток ґрунту, дізнавалися про догляд за рослинами, методи запобігання пошкодження рослин засухою і шкідниками. При вмільому педагогічному керівництві, професіоналізмі вчительки учні пізнавали нелегку сільськогосподарську працю, проявляли старанність та ініціативу [16]. Підводячи підсумок, ми відзначаємо, що Василь Олександрович Сухомлинський своєю новаторською педагогічною діяльністю, рівнем інтелекту, загальною і педагогічною культурою, громадянською позицією, духовністю, дивовижною працьовитістю, організованістю та відповідальністю, а також відкритістю, доступністю, мав великий вплив на розвиток творчого педагогічного потенціалу колективу учнів і вчителів, теорію і педагогічну практику.

Сьогодні школа і педагогіка шукає ефективних шляхів для розв'язання своїх нагальних, які залишаються традиційними, проблем, відповідно до потреб сьогодення. Наукові ж основи педагогічних процесів залишилися майже незмінними, бо за останні десятиліття, крім новітніх інформаційних технологій, не зроблено суттєвих змін у теоретико-методологічному потенціалі про закони навчання і виховання.

“І якщо школа ще не загинула, – зазначає А. Підласий, – якщо здатна жити, розвиватися і навчати дітей, то лише через консервативність своєї природи” [17: 18].

В умовах сучасного соціуму особливо актуально використати традиційність і інноваційність педагогічних ідей В. О. Сухомлинського для збереження духовності і традицій української національної школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Українська педагогіка в персоналіях: у 2 кн.: навч. посіб. / за ред. О. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. Кн. 2: XX століття. – 2005. – 549 с.
2. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1976. – С. 7–390. – (Вибрані твори: в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський; т. 4).
3. Про виробниче навчання учнів. Протокол № 12 педагогічної ради Павлівської середньої школи від 26. 04. 54 р. Тези доповіді Філіппова О. О. // Архів 13006. – Арк. 8–10.
4. Про організацію плодоовочівницької учнівської бригади та учнівської молодіжної ланки на тваринницькій фермі. Протокол № 15 педагогічної ради Павлівської середньої школи від 22. 03. 57 р. // Архів 13014. – Арк. 38–39.
5. Про самообслуговування учнів. Протокол № 11 педагогічної ради Павлівської середньої школи від 4. 12 58 р. Доповідь Аввакумової Є.Г.//Архів 13013. – Арк. 1–17.
6. Про трудове виховання учнів. Протокол № 15 педагогічної ради Павлівської середньої школи від 9. 03. 56 р. // Архів 13009. – Арк. 56–58.
7. Інформація про роботу навчально-виробничої бригади Павлівської середньої школи від 10.10.65 р. // Архів ЛВ. 16757. – 2 арк.
8. Сухомлинский В. А. Директор школы-руководитель учебно-воспитательной работы: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Сухомлинский Василий Александрович. – Павлыш, 1952. – 738 с.
9. Сухомлинский В. А. Разум и руки / В. А. Сухомлинский // Сов. педагогика. – 1969. – № 7. – С. 13–21.
10. Сухомлинский В. А. Романтика сельскохозяйственного труда / В. А. Сухомлинский // Учит. газ. – 1954. – 7 августа.
11. Сухомлинський В. О. Радість праці / В. О. Сухомлинський // Радянська освіта. – 1975. – 11 жовт.
12. Сухомлинський В. О. Радість подолання труднощів / В. О. Сухомлинський // Радянська освіта. – 1978. – 16 верес.
13. Сухомлинский В. А. Воспитывайте рыцарей / В. А. Сухомлинский // Молодой коммунист. – 1968. – № 9. – С. 48–55.
14. Сухомлинский В. А. Тревога моя и любовь / В. А. Сухомлинский // Смена. – 1970. – 17 июля.
15. Сухомлинский В. А. Машины и люди / В. А. Сухомлинский // Учит. газ. – 1956. – 29 авг.
16. Сухомлинский В. А. Классный руководитель – организатор производственного труда комсомольцев / В. А. Сухомлинский // Классные руководители о своей работе с пионерами и комсомольцами. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1955. – С. 81–123.
17. Підласий А. Оптимізація освітнього процесу: педагогічні інновації / А. Підласий // Відкритий урок. Плеяди. – 2009. – № 1 – С. 2.

УДК 371.011

С.А. Литвиненко

СІМ'Я ЯК ЦІННІСТЬ У ВИХОВНІЙ СПАДЩИНІ В.О.СУХОМЛИНСЬКОГО

Стаття присвячена розгляду проблем сім'ї та сімейного виховання на засадах використання новаторського досвіду науково-педагогічної діяльності В.Сухомлинського, спрямованого на об'єднання зусиль школи, сім'ї і громадськості у створенні оптимальних умов для успішного виховання і розвитку дітей.